

De volgorde is
verschrikkelijk
belangrijk

Onderzoeken, waarderen, transformeren

De Citroëngarage aan het Stadionplein.

Bron: Gemeente Amsterdam, fotobank R&D.

Overal in Nederland worden de veranderingen in de monumentenwetgeving merkbaar. Decentralisatie en vergunningvrij bouwen leiden tot specifieke vragen. Niet alleen voor kleine gemeenten is dit vaak een onmogelijke opgave, maar ook voor een grote gemeente als Amsterdam. Enerzijds is het draagvlak voor behoud van erfgoed nog nooit zo groot geweest, anderzijds worden de investeringen vanuit de overheid steeds minder. Duidelijk is dat er anders moet worden geopereerd.

Karel Loeff

Bron: Gemeente Amsterdam, fotobank R&D.

De Herengracht ligt in het beschermde UNESCO-gebied. Steeds verder stijgende huizenprijzen zorgen er mede voor dat de druk op monumentaal vastgoed toeneemt.

Dit beweren Paul Rosenberg, monumentenloos bij Monumenten en Archeologie (MenA) van de gemeente Amsterdam en Gabri van Tussenbroek, bouwhistoricus bij dezelfde instantie en hoogleraar Stedelijke identiteit en monumenten, in het bijzonder van de stad Amsterdam aan de Uva.

Kennis en bescherming van gebouwen kunnen niet zonder elkaar. Maar die kennis berust al lang niet meer uitsluitend bij rijks- en gemeentelijke overheden. Met de vele veranderingen in wetgeving en de mogelijkheid tot het vergunningvrij doorvoeren van wijzigingen, is een deel van de verantwoordelijkheid voor het monumentenbestand bij eigenaren en architecten komen te liggen. Die ontwikkeling zal naar verwachting in de komende jaren nog verder gaan. Een goede afstemming van plannen tussen toetsende instanties, ontwikkelaars en andere belanghebbenden is daarom van groot belang. Niets is zo frustrerend voor een monumenteneigenaar om er in de loop van het proces achter te komen,

dat de plannen die hij of zij in overleg met een architect ontwikkeld heeft, niet kunnen worden uitgevoerd vanwege in het gebouw aanwezige cultuurhistorische waarden.

Waarde en kwaliteiten

Cultuurhistorisch onderzoek in een vroeg stadium van de planontwikkeling is essentieel om later niet voor verrassingen komen te staan. Eigenaren, architecten en overheidsinstanties moeten inzetten op het vroegtijdig signaleren van cultuurhistorische waarde.

Van Tussenbroek: 'Ik zie talloze bouwplannen voorbij komen waarbij eigenaren met veel liefde voor hun pand de kwaliteiten ervan overeind willen houden. Natuurlijk gaat dat gepaard met veranderingen aan het monument, dat is een gegeven waar je je als monumentenzorger maar beter bij neer kunt leggen. Veel belangrijker is het om aan te geven waar de cultuurhistorische waarde en kwaliteit van een gebouw nou

werkelijk in schuilen. Als dat vroeg in een proces gebeurt, dan heb je een goede basis om de cultuurhistorische waarde mee te nemen in je planvorming. Het gaat daarbij natuurlijk niet om een enkele balk of een stukje muur, daar kom je in de praktijk altijd wel uit. Het gaat om het totale plaatje van een gebouw binnen de context. Ik denk dat dat nu de taak van de gemeentelijke monumentenzorg moet zijn; daarop te letten en de eigenaar te helpen bij de voorbereiding van een goede transformatie van zijn pand. Maar toch hoor je nog vaak dat monumentenzorg ontwikkelingen in de weg zit door vast te houden aan de oude bouwsubstantie en geen oog heeft voor de eisen van de moderne tijd. Voor een belangrijk deel is dat te wijten aan heersende verwachtingen, maar ook wel aan haperende communicatie van twee kanten. Dit is volgens mij op te lossen door in een vroeg stadium onderzoek te doen naar de cultuurhistorische waarden. Waarden die je in het bouwproces onherroepelijk zult tegenkomen.'

Toetsingskader

In Amsterdam werd op 14 oktober 2016 door het College het *Beleidskader voor het toetsen van ingrepen of herstel van monumenten* vastgesteld. In dit geactualiseerde beleidskader zijn wetswijzigingen aangaande vergunningvrij bouwen en het duurzaam maken van een monument verwerkt. De ambitie is om alle spelregels voor het verbouwen of restaureren van een monument op een begrijpelijke manier uit een te zetten en te combineren met tips voor uitvoering en onderhoud.

Een belangrijke wijziging is, dat voortaan per gebouw onderscheid wordt gemaakt tussen hoge, positieve (bijkomende) en indifferente monumentale waarden. Daardoor gelden er minder algemene regels voor wat er wel en niet mag met een monument, maar worden de specifieke waarden van het object het uitgangspunt bij een planbeoordeling. Zo zijn er woningen die monument zijn vanwege het stedenbouwkundig complex waarvan ze deel uitmaken. De waardering van de buitenkant is dan hoog en die van de binnenzijde doorgaans *positief of indifferent*. Dat geeft aan de binnenzijde veel mogelijkheden voor aanpassingen. Er zijn echter ook woningen die vooral zijn aangewezen vanwege de bijzondere indeling of afwerking van het interieur. Daarvoor geldt dan in principe het omgekeerde. Deze manier van werken vergt uiteraard meer werk op het gebied van beschrijven en waarderen. Maar wanneer dat tegelijk gebeurt met het maken van een plan, dan scheelt dat aan het eind proceduretijd.

Rosenberg: 'Ja, communicatie... Dat begint al binnen de gemeente zelf: als in een stedenbouwkundig plan de ambitie wordt neergelegd in een stuk bestaande stad tweeduizend woningen bij te bouwen, dan weet je al dat de cultuurhistorie het zwaar gaat krijgen. Het is dan onze taak en verantwoordelijkheid om in de fase van planvorming erfgoedwaarden te benoemen. Ik denk dan niet alleen aan gebouwen maar ook aan structuren, zoals havens, dijklichamen en beplanting. Het wordt gelukkig steeds vanzelfsprekender monumentenzorg te betrekken bij het 'inbreiden' van de stad. Als we daar eerder mee waren begonnen, dan had Nederland er anders uitgezien.'

Van Tussenbroek: 'Als je weer inzoomt naar het niveau van gebouwde monumenten dan is een belangrijk deel van het probleem terug te voeren op verwachtingspatronen. Als ik een architect spreek die een bouwplan heeft gemaakt voor een monumentaal zeventiende-eeuws pand, waar hij volgens eigen zeggen alleen even 'doorheen gerend' is, dan weet ik al dat er iets fout zit. Op dat moment heerst de verwachting dat het alleen om het toevoegen van nieuwe elementen gaat, terwijl er een belangrijke stap is overgeslagen: Wat is nou de essentie van het monument? Wij als ambtenaren moeten ons daar bij elk bouwplan in verdiepen, om een gewogen afweging te maken van wat kan en wat niet kan. Op het moment dat de eigenaar of architect dat ook doet, vóórdat hij plannen gaat maken, zit je opeens veel meer op dezelfde golflengte. Je weet allebei waar je het over hebt. Daar zijn overigens al veel goede voorbeelden van.'

Rosenberg: 'Ja, ik zie dat een aantal grote architectenbureaus en ontwikkelaars de crisis heeft gebruikt om herbestemming en restauratie aan hun competenties toe te voegen. Soms zijn jonge mensen aan het ontwerpteam toegevoegd die in Delft zijn opgeleid bij *Heritage & Architecture* of die architectuurgeschiedenis hebben gestudeerd. Die bureaus hebben een streepje voor bij *tenders* voor de herontwikkeling van

gebouwen. Een zeer recent voorbeeld daarvan is de herontwikkeling van de Penitentiaire Inrichting Overamstel, beter bekend als de Bijlmerbajes. Een creatieve invulling van het begrip cultuurhistorie wordt daar aangemoedigd en levert in de *tender* keiharde punten op. We willen daar geen willekeurig stuk nieuwe stad, maar een plan dat op intelligente wijze afleesbaar houdt dat daar gebouwd is op de grondvesten van een voormalige gevangenis en waar mogelijk zelfs torens worden hergebruikt. Een ander goed voorbeeld is de herontwikkeling van de voormalige Citroëngarages aan het Stadionplein. De ontwikkelaar gaf daar alle ruimte voor een gedegen bouwhistorisch vooronderzoek, zodat de afstemming met ons en met de Rijksdienst voor het Cultureel Erfgoed vrij gemakkelijk kon ver-

Foto Han van Gool/MerA

Interieur Keizersgracht 452.

lopen. Het hele gebied is daar *geframed* als Olympisch Kwartier, wat voor toekomstige gebruikers positieve en herkenbare associaties oproept. Cultuurhistorie en commercie gaan hier hand in hand en leveren voor alle partijen een meerwaarde.'

Onderzoek

Van Tussenbroek: 'Maar het zijn niet alleen dergelijke grote projecten, waar het investeren in kennis een meerwaarde oplevert. Een voorbeeld van een eenvoudige verbouwing is een achtergevel van een pand aan de Herengracht. De historisch aandoende achtergevel doet oud muurwerk vermoeden. Architect en aanvrager hebben echter oude bouwtekeningen opgevraagd. Samen met een paar oude foto's leveren zij het eenvoudige bewijs dat de achtergevel pas in 1978

werd gebouwd. Je bent dan in vijf minuten klaar, omdat duidelijk is aangetoond dat er geen cultuurhistorische waarden in het geding zijn. Dit komt veel vaker voor dan je zou denken, ook in monumenten.'

Waar veel eigenaren tegenaan lopen is de vraag: wat moet ik doen om aan een cultuurhistorische waardestelling te komen? Hoe uitgebreid moet die zijn? Wat kost het? Maar ook: wat kan ik eventueel zelf doen?

Rosenberg: 'Bij kleinere verbouwingen is het helemaal niet zo'n heksentoer om de juiste gegevens aan te leveren. Gaat het om een simpele ingreep, dan moet je ervoor zorgen dat er goede foto's worden geleverd met tekeningen uit het bouwarchief waaruit de bouwgeschiedenis is af te leiden. Het wordt lastiger wanneer het gaat om grotere

ingrepen, herbestemmingen en ingrijpende restauraties. Op zo'n moment moet een pand integraal in beeld worden gebracht, niet alleen bouwkundig, maar ook cultuurhistorisch. Er zijn goede bureaus in Nederland die zich daarin hebben gespecialiseerd en die in staat zijn maatwerk te leveren.'

Van Tussenbroek: 'Vaak is het inderdaad genoeg om alleen een paar foto's of wat oude bouwtekeningen op te vragen. Lang niet elk bouwplan vraagt om een uitgebreid onderzoek. Het is onzin om een heel onderzoek op te tuigen, terwijl de ingreep daar in feite niet om vraagt. Een goed bureau zal dat ook altijd adviseren. Maar het is daarnaast goed om in een vroeg stadium even een balletje op te gooien bij de gemeente om af te stemmen waar het cultuurhistorisch onderzoek aan moet voldoen. We zijn momenteel ook bezig om via de website van het bureau handvatten te bieden voor kleine, middelgrote en grote waardenstellingen.'

Rosenberg: 'Een belangrijke uitdaging voor de komende jaren is het verder digitaal ontsluiten van beschikbare kennis. De gemeente Amsterdam beschikt over het Amsterdams Monumenten Informatie Systeem (Amis), waarin de resultaten van decennialang onderzoek en beschrijven zijn opgeslagen. Die gegevens zijn bij MenA opvraagbaar. Mooier is het natuurlijk wanneer professionele gebruikers en in de toekomst ook pandeigenaren deze gegevens zelf kunnen raadplegen. In de toekomst zal steeds meer informatie met een paar muisklikken bereikbaar zijn.'

Van Tussenbroek: 'Dat neemt niet weg dat je je ook telkens weer in het gebouw zelf zult moeten verdiepen. En ik herhaal het nogmaals: het liefst zo vroeg mogelijk in het proces. Dat voorkomt vertraging, extra kosten, planwijzigingen en verlate oplevering. De volgorde is nu eenmaal verschrikkelijk belangrijk.' ■

Zie: www.Amsterdam.nl/erfgoed/wet-regelgeving

Bron: Gemeente Amsterdam, fotobank R&D

De Bijlmerbajes zal worden herontwikkeld, waarbij de geschiedenis van het gebied afleesbaar moet blijven.